

Soort zoekt soort

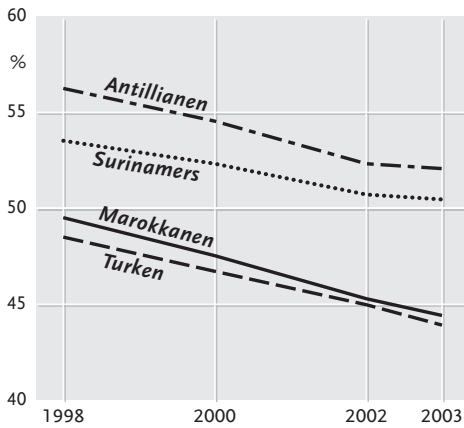
In de veelal sombere berichtgeving over de multi-etnische samenleving wordt dikwijls een verband gelegd tussen grootstedelijke problemen en de buurten waar veel allochtonen wonen. En inderdaad, deze wijken kenmerken zich vaak door een hoge mate van werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid, en door een verminderde veiligheid en leefbaarheid. Regelmatig wordt met een beschuldigende vinger naar de allochtoon gewezen wanneer verklaringen voor de problematiek worden gezocht. Hierbij wordt te snel voorbij gegaan aan de vraag hoe het komt dat er 'zwarte wijken' binnen steden ontstaan en blijven bestaan. Is het wonen in concentratiewijken voor allochtonen immers wel een vrijwillige keuze?

De ruimtelijke segregatie van allochtonen is een van de meest besproken en beladen thema's van het huidige wetenschappelijke, beleidsmatige en publieke integratiedebat. In deze verhitte arena gaat de aandacht vooral uit naar veronderstelde negatieve gevolgen van het wonen in een concentratiewijk. De ruimtelijke concentratie van allochtonen zou remmend werken op hun integratie in de Nederlandse samenleving. Zo zou het wonen onder landgenoten het aanleren van de Nederlandse taal voor een belangrijk deel overbodig maken, met alle gevolgen daarvan voor de participatie op de arbeidsmarkt. Het gaat hier om wat wetenschappers negatieve

concentratie- of buurteffecten noemen. Het is belangrijk om dergelijke effecten te onderzoeken, maar de oorzaken van ruimtelijke segregatie moeten niet uit het oog verloren worden. Het is daarom tijd het vizier te richten op de mechanismen die schuilgaan achter de ruimtelijke concentratie dan wel spreiding van allochtone huishoudens.

Eigen keuze of dwang?

Steden worden in toenemende mate 'zwarte' of beter gezegd veelkleurige steden (Veenman, 2002). Dit is vooral het gevolg van selectieve verhuisstromen uit en naar de stad. Al sinds de jaren zestig zien we een trek uit de stad van autochtone gezinnen, terwijl de stad juist een sterke aantrekkingskracht heeft op jongeren en migranten. De verkleuring van steden zet zich versterkt voort binnen de stad. Zo is het aantal wijken en buurten waar meer dan vijftig procent niet-westerse allochtonen is, in de laatste vijf jaar flink toegenomen (Latten e.a., 2005) en zijn ontmoetingskansen tussen allochtonen en autochtonen op wijkniveau afgenomen (figuur 1). Dat allochtonen in concentratiewijken (blijven of gaan) wonen wordt nog al eens uitgelegd als het resultaat van etnisch specifieke woonvoorkeuren. Naast de etnische infrastructuur van winkels, koffiehuizen en dergelijke, zou de aanwezigheid van familie en landgenoten de concentratiewijk tot veilige haven maken waar allochtonen zich thuis (kunnen) voelen. Een veel gehoorde redenering is dan ook dat het eigenlijk wel logisch is dat allochtonen en autochtonen in hoge mate apart van elkaar wonen, want 'soort zoekt soort'. Maar is dat eigenlijk wel zo? Of is het eerder zo dat allochtonen gedwongen zijn in deze wijken te wonen? Dat zou dan bijvoorbeeld te maken hebben

Figuur 1 Ontwikkeling van ontmoetingskansen met autochtonen in de vier grote steden

met het feit dat zij gemiddeld lager zijn opgeleid, vaker werkloos zijn en een lager inkomen hebben. Op die manier zijn zij als het ware 'veroordeeld' tot de goedkope en onaantrekkelijke delen van de woningvoorraad, die nu juist geconcentreerd voorkomen in dergelijke wijken. Zo bekeken is de structuur van de woningmarkt een belangrijke factor in de ruimtelijke uitsortering van huishoudens. Naast de sociaal-economische positie van allochtone huishoudens, hun daarmee beperkte mogelijkheden op de woningmarkt en de wens tot zelfsegregatie zijn nog veel andere verklaringen te bedenken. Zo is het bijvoorbeeld heel goed mogelijk dat naast de

structuur ook de werking van de woningmarkt debet is aan de mate van etnische concentratie binnen steden. Ruimteverdeling is immers geen toevallig proces, en naast directe discriminatie van zogenoemde poortwachters op de woningmarkt kan indirecte discriminatie via woonruimteverdelingregels van betekenis zijn bij het (voort)bestaan van etnische concentraties. Twee van de hiervoor beschreven verklaringen worden verder uitgewerkt, met als doel inzicht te krijgen in het (on)vrijwillige karakter van etnische concentratie. De centrale vraag is of etnische concentratie een logisch gevolg is van de sociaal-economische positie en de levensfase van allochtone huishoudens (en daarmee onvrijwillig), of dat het een resultaat is van eigen keuzes. Om deze vraag te beantwoorden zijn de volgende twee stellingen getoetst. De eerste stelling is dat allochtonen vaker in concentratiewijken wonen omdat zij andere demografische en sociaal-economische kenmerken hebben, die hen beperken in hun woonkeuze: zij zijn gemiddeld jonger, lager

opgeleid en hebben gemiddeld lagere inkomens dan autochtonen. De tweede stelling luidt: allochtonen wonen in concentratiewijken omdat zij graag bij de eigen etnische groep willen wonen: 'soort zoekt soort'.

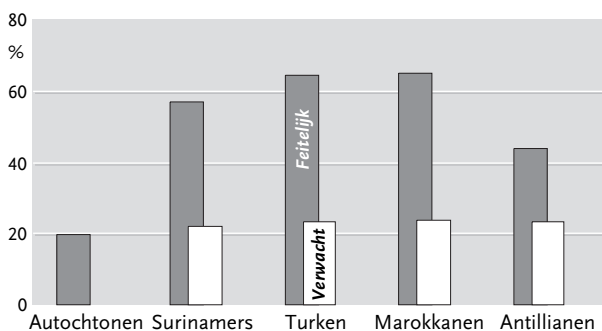
Birds of a feather flock together

Verschillende kenmerken

Met behulp van gegevens van het Woningbehoefteonderzoek 2002 (WBO) is gekeken of de ruimtelijke concentratie van allochtonen het gevolg is van demografische en sociaal-economische verschillen tussen autochtonen en allochtonen. Aan de hand van een zogeheten decompositie- of evenredigheidsanalyse is achterhaald of allochtonen met dezelfde kenmerken als autochtonen net zo vaak in concentratiewijken wonen. Wanneer allochtonen worden vergeleken met autochtonen met dezelfde sociaal-economische en demografische kenmerken, zouden in het geval van evenredigheid geen verschillen moeten bestaan tussen de feitelijke en verwachte aandelen. De volgende kenmerken zijn daarbij geselecteerd: leeftijd, het hebben van een partner, het hebben van een thuiswonend kind, het gerealiseerde opleidingsniveau en het inkomen (wel of niet beneden het sociaal minimum). Om de geografische context enigszins constant te houden, is een selectie gemaakt van bewoners van de vier grote steden (7.319 respondenten, waarvan 1.729 allochtonen). Concentratiewijken zijn wijken waar minimaal dertig procent niet-westerse allochtonen wonen én waar dit aandeel ten minste eenderde hoger ligt dan het stadsgemiddelde.

Allereerst is voor autochtonen met een logistische regressieanalyse de kans berekend dat zij in een dergelijke wijk wonen. Vervolgens is gekeken of bij dezelfde kenmerken de kans in een concentratiewijk te wonen voor allochtonen net zo groot is. In figuur 2 zijn de uitkomsten van de evenredigheidsanalyse zichtbaar gemaakt. In de donkere kolommen is het feitelijke aandeel dat in een concentratiewijk woont per bevolkingsgroep weergegeven. De grijze kolommen geven het verwachte aandeel per groep weer, berekend op basis van de effecten voor autochtonen. De vergelijking van de donkere kolommen toont de voornaamste verschillen in de feitelijke huisvesting in concentratiewijken. De vergelijking van de lichte met de donkere kolom maakt duidelijk of er al dan niet sprake is van evenredigheid.

We zien grote verschillen tussen het verwachte en feitelijke aandeel allochtonen dat in een con-

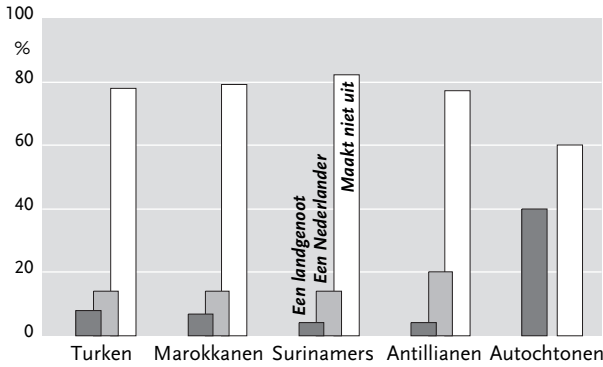

Figuur 2 Feitelijk en verwacht aandeel allochtonen in een concentratiewijk

centratiewijk woont. Vooral Turken en Marokkanen wonen veel vaker in een concentratiewijk dan op grond van hun sociaal-economische en demografische kenmerken verwacht mocht worden. Wanneer de invloed van deze kenmerken voor bijvoorbeeld Turken hetzelfde zou zijn als voor autochtonen, dan zou 23 procent van de Turken in een concentratiewijk wonen. Het feitelijke aandeel ligt echter boven de 60 procent. Voor alle etnische groepen geldt dat de feitelijke aandelen veel hoger zijn dan verwacht. De conclusie is dan ook dat etnische concentratie niet simpelweg het resultaat is van de relatief zwakke sociaal-economische positie van allochtonen en verschillen in levensfase. Andere factoren zijn belangrijker voor het verklaren van de mate van etnische concentratie. Deze constatering is echter nog geen bevestiging is van de soort-zoekt-soort-stelling. Voorlopig is alleen de eerste stelling weerlegd. Onduidelijk is nog of deze onevenredigheid het gevolg is van de eigen keuze, of van andere beperkingen, bijvoorbeeld belemmeringen die worden gevonden op de woningmarkt.

Zelfsegregatie

Voor het toetsen van de soort-zoekt-soort-stelling is data gebruikt van de survey Sociale Positie en Voorzieningsgebruik Allochtonen 2002 (SPVA). Deze survey is een representatieve steekproef van de vier grootste allochtone groepen in Nederland (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen), uitgevoerd door het Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO). De wens tot zelfse-

Figuur 3 De wens tot zelfsegregatie per bevolkingsgroep

gregatie is geoperationaliseerd aan de hand van de volgende vraag: “Stel, u kunt nieuwe buren uitkiezen. Wie zou u als buur kiezen?” Hierop kon de respondent antwoorden: ‘een landgenoot’, ‘een Nederlander’ of ‘maakt niet uit’. Deze vraag wordt gebruikt als indicator voor de preferentie voor een bepaalde etnische samenstelling, waarbij het eerste antwoord duidt op een zekere mate van gewilde segregatie. Het lijkt misschien niet erg valide om deze enkele vraag te interpreteren als de wens tot zelfsegregatie. Toch laat onderzoek zien dat bescheiden voorkeuren op microniveau voor een bepaalde etnische samenstelling van de wijk enorme gevolgen hebben voor segregatie op wijkniveau (Schelling,

1971; Clark, 1992). Gegeven de beschikbare data over dit onderwerp is de analyse daarom een nuttige en interessante aanvulling op het onderzoek naar zelfsegregatie. In figuur 3 zijn de antwoorden op de vraag weergegeven. Ter vergelijking zijn ook de antwoorden van autochtone respondenten in de figuur opgenomen. Zij kregen dezelfde vraag voorgelegd met de volgende mogelijke antwoorden: ‘een Nederlander’, ‘een buitenlander’ of ‘maakt niet uit’. De autochtone groep vormt echter geen representatieve steekproef van de autochtone bevolking, ze vormen dus slechts een vergelijkingsgroep. De gegevens over autochtonen zijn niet landelijk representatief, omdat de SPVA bestaat uit aselechte populatiesteekproeven, gebaseerd op de geografische spreiding (dat wil zeggen, een sterke stedelijke concentratie) van migrantengroepen. We moeten daarom eigenlijk spreken van grootstedelijke autochtonen. Slechts een klein deel van de allochtonen zegt een landgenoot als nieuwe buur te verkiezen. Turken en Marokkanen tonen een iets grotere preferentie voor het wonen naast een landgenoot dan Surinamers en Antillianen. Deze wens tot zelfsegregatie bij de allochtone groepen valt echter in het niet bij de voorkeur van autochtonen voor Nederlandse

buren. Een verwaarloosbaar aantal van de autochtone respondenten antwoordt voor een buitenlandse buur te kiezen. Voor allochtonen geldt dat de voorkeur voor een autochtone buur groter

foto: Marcel Heemsterker

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	autochtonen
Kiest landgenoot als buur	++	-	++	+	++
Leeftijd		++	-	+	+
Eerste generatie	+	-	++	++	
Gezinssamenstelling (ref=alleenstaand)					
paar zonder kinderen	+	-		-	++
paar met kinderen	+	+	--	-	++
eenoudergezin	+	-	-	++	+
Opleiding (ref=basisonderwijs)					
vbo/mavo	--	--	-	+	+
mbo/havo/vwo	--	+	-	-	+
hbo/universiteit	--	-	-	--	+
Inkomen		+	-	--	+
r ²	4%	4%	3%	15%	6%
N	848	756	916	751	563

+ positief verband, niet significant - negatief verband, niet significant
++ positief verband, significant -- negatief verband, significant

Tabel 1 De invloed van zelfsegregatie op het aandeel van de eigen groep in de wijk Bron: WBO, 2002; GBA, 2002

is dan voor iemand uit de eigen etnische groep. Desondanks antwoordt het grootste deel van de allochtonen en in mindere mate de autochtone vergelijkingsgroep dat het niet uitmaakt naast wie zij wonen.

Deze uitkomsten geven echter nog geen antwoord op de vraag in welke mate zelfsegregatie, zoals we deze nu meetbaar hebben gemaakt, een verklarende variabele is voor de ruimtelijke concentratie van allochtonen. In andere woorden: in hoeverre vormt de wens voor een buur uit de eigen etnische groep een zelfstandige bijdrage aan het feitelijk geconcentreerd wonen van de verschillende groepen? Voor het beantwoorden van deze vraag is een multivariate analyse uitgevoerd.

Voor Turken, Surinamers en de autochtone vergelijkingsgroep heeft de wens tot zelfsegregatie een significant positief effect op het feitelijke aandeel van de eigen groep in de wijk. Voor deze groepen lijkt de soort-zoekt-soort-stelling dus deels op te gaan. Voor Marokkanen en Antillianen is er geen effect van de wens tot zelfsegregatie. Al met al verklaren de variabelen in onvoldoende mate de ruimtelijke concentratie van bevolkingsgroepen. Met uitzondering van het Antilliaanse model, is de verklaarde variantie van de modellen erg laag. We missen dus nog

steeds belangrijke factoren in de verklaring van verschillen in ruimtelijke concentratie.

Uitsluiting

De conclusie is dat naar andere verklaringen moet worden gezocht voor de mate van etnische concentratie dan de sociaal-economische positie en levensfase van allochtone huishoudens en het soort-zoekt-soort-mechanisme. De beschikbare gegevens bieden onvoldoende inzicht in de vraag waarom allochtonen én autochtonen in hoge mate gesegregeerd wonen. Maar als het antwoord op de vraag waarom allochtonen bij elkaar wonen niet schuilt in de achterstandspositie van allochtonen en het ook geen kwestie is van eigen keuze, waarom wonen allochtonen dan geconcentreerd? De verklaring hiervoor moet vooral worden gezocht in de verhuisbewegingen van het autochtone deel van de bevolking. Het is met name de 'witte vlucht' uit de steden die de stadswijken heeft doen verkleuren en die nog steeds een versterkende invloed uitoefent op de mate van etnische concentratie. Daarnaast zijn ook de structuur en de werking van de woningmarkt voor een deel debet aan het (voort)bestaan van etnische concentraties, en wel door de ruimtelijke verdeling van de woningvoorraad en al dan niet bewuste

foto: Marcel Heemskerk

Mixen op de markt

uitsluitingsprocessen binnen de woningmarkt. Het is bijvoorbeeld niet voor niets dat minister Zalm een gedragscode wil opstellen voor hypotheekverstrekkers om 'redlining' en discriminatie tegen te gaan: zowel de slechte reputatie van een buurt als het hebben van de verkeerde achternaam blijken vaak redenen voor een hypotheekverstrekker om een hypotheek te weigeren (de Volkskrant, 13 februari 2006). Wat eveneens meespeelt is dat allochtonen (nog) sterk gericht zijn op de huursector, waardoor hun ruimtelijke spreiding sterk beïnvloed wordt door de spreiding van huurwoningen (Van Kempen en Bolt, 2003). De verdeling van sociale huurwoningen vindt bovendien plaats aan de hand van verschillende modellen voor woonruimteverdeling, die eveneens in meer of mindere mate kunnen bijdragen aan het (voort)bestaan van etnische concentraties. Ook binnen de particuliere huursector doen zich hoogstwaarschijnlijk al dan niet bewuste uitsluitingsprocessen voor. Het is onmogelijk om een allesomvattende

verklaring te geven voor de wijze waarop huishoudens ruimtelijk over een stad zijn verdeeld, omdat sprake is van een uiterst complex proces, waarbinnen verschillende mechanismen tegelijkertijd hun invloed uitoefenen en elkaar bovendien versterken. In ieder geval moet echter een tegengeluid worden gegeven aan de heersende opvattingen over etnische concentratie van allochtonen aangezien deze voor een groot deel zijn gebaseerd op ongefundeerde vooronderstellingen. Over het algemeen, zo is aangetoond, bestaat er geen grote wens tot zelfsegregatie onder allochtonen, en voor zover die wens bestaat is deze in ieder geval minder groot dan de wens tot zelfsegregatie onder autochtonen. We moeten, kortom, hoe dan ook beseffen dat etnische concentratie niet zozeer een wens is van allochtonen, maar dat ook autochtonen daar aandeel in hebben. Wanneer, zoals nu vaak het geval is, dapper wordt gesproken van 'eigen verantwoordelijkheid', houdt dit op dit punt in dat deze verantwoordelijkheid door iedereen genomen moet worden en niet slechts door bepaalde groepen in onze samenleving.

Wenda van der Laan Bouma-Doff (w.vd.laanbouma@otb.tudelft.nl) is onderzoeker bij het Onderzoeksinstituut OTB van de Technische Universiteit Delft.

Literatuur

- Clark, W.A.V. (1992)** 'Residential Preferences and Residential Choices in a Multiethnic Context', *Demography*, nr. 29, p. 451-466
- Kempen, R. van & G. Bolt (2003)** *Tussen fysiek en sociaal. Een literatuurstudie naar de relatie tussen fysieke en sociale verschijnselen in steden*, in opdracht van NWO en het Kenniscentrum Grote Steden, Utrecht, Universiteit Utrecht
- Laan Bouma-Doff, W. van der (2005)** *De buurt als belemmering?* Assen, Van Gorcum
- Latten, J. van, H. Nicolaas & K. Wittebrood (2005)** 'Concentratie allochtonen toegenomen', *Bevolkingstrends 3e kwartaal*, Voorburg, CBS
- Schelling, T.C. (1971)** 'Dynamic models of segregation', *Journal of Mathematical Sociology*, nr. 1, p. 143-186
- Veenman, J. (red.) (2002)** *De toekomst in meervoud: perspectief op multicultureel Nederland*, Assen, Van Gorcum